

ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ПРОТИРІЧ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

**Губенко В.І., д.е.н., професор,
Білоцерківський національний аграрний університет**

У сучасному світі глобалізація стала одним із найбільш розповсюджених сюжетів, що відображає реальну ситуацію у світі, яка закріпилась як магістральна тенденція еволюції світової економіки, глибоко, хоч і різній мірі, зачепивши багато інших сфер міжнародних відносин та життєдіяльності світової спільноти. В цих обставинах виникла свого роду «ідеологія глобалізації» як сукупність взаємопов'язаних постулатів, покликаних обґрунтувати одночасово здобутки і невідворотність тенденцій, що «працюють» на об'єднання світу під керівництвом його цивілізованого центру» [1,с.72]. Посиленню однорідності світового економічного простору у значній мірі сприяє прискорення на рубежі двох століть міжнародна гармонізація стандартів (технологічних, екологічних, статистичних, фінансових, митних та ін.). Але вести мову про створення єдиних «правил гри» поки ще рано, тим більше, що в нинішньому десятиріччі цей процес уповільнився у порівнянні з кінцем 20 століття та першою половиною десятиліття 21 століття, про що свідчить провал Дохійського раунду переговорів у рамках ГАТТ, що викликало глибоку кризу цієї організації. В той же час інформаційно – телекомунікаційна революція посилила гомогенізацію світового господарського простору, дозволила забезпечити новий, якісно більш високий, глобальний рівень «зчеплення» національних господарств і окремих господарюючих суб'єктів, надаючи процесу відтворення дійсно всесвітнього характеру, що стало можливим після подолання розколу світу на дві системи і в умовах переходу до економіки знань.

Разом з тим глобалізація економіки пригнічує інтереси країн, що не входять у клуб «золотого мільярда». Сучасна її модель, яку називають неоліберальною, характеризується гострими конфліктами між різними учасниками, світогосподарських відносин. Не виправдала вона і надій, пов'язаних із подоланням розколу світу на дві протилежні суспільні системи і перетворенням інтернаціоналізації в справжній глобальний феномен, що є свідченням протиріч та негативних наслідків глобалізації, які вилились в економічні збої і фінансові кризи, що

швидко розповсюджуються від одних регіонів і країн, а при відповідному поєднанні набувають глобальних рис. Особливу роль тут відіграє міграція короткотермінових спекулятивних капіталів, що призводить до відриву динаміки вартості фіктивного капіталу (акцій, облігацій) від динаміки виробництва світового валового продукту.

Так, наприклад, в 2009 р. вартість на світових ринках деривативів (понад 520 трлн. дол.) у 10 разів перевищила розмір світового ВВП, що стало одним із ключових факторів, які обумовили кризу 2008 – 2010 рр. Глобалізація суттєво послабила традиційні національні системи державного регулювання економіки, не створивши відповідні міжнародні, а також наднаціональні компенсаційні механізми, що потягло за собою кризу керованості світової економіки, а разом з тим в погодженні поточної антикризової політики помітного прогресу досягнути до цього часу не вдалося. Так чи інакше, а глобалізація потягла за собою таку трансформацію системи міжнародних економічних відносин, що склалася раніше, яка зробила її малопередбачуваною, що сьогодні суттєво ускладнює розробку надійних довготермінових прогнозів розвитку світової економіки та наочно проявилась впродовж нинішньої світової рецесії. Посилюється диференціація планети на країни, що виграли і продовжують збільшувати прибутки від глобалізації і країни, що програли. Серед країн, що виграли – США та інші розвинуті країни, а також Китай, Бразилія, Індія, які зуміли на базі успішно проведених соціально – економічних реформ увійти в процес лібералізації міжнародних економічних відносин, поступово підвищуючи ступінь відкритості своїх економік глобалізаційним процесам, уникнути участі пасивних об'єктів глобалізації, стали активними її учасниками.

Україна, на жаль, приймає участь в глобалізації з від'ємним зовнішньоторговельним сальдо в 2008 – 2010 рр. відповідно 15,12; 8,92; 6,200 млрд. дол. США в основному в результаті невдач і провалів при здійсненні реформ. Єдина галузь в національній економіці України за всю новітню її історію (1991 – 2010 рр.) має додатне зовнішньоторговельне сальдо і продовжує його нарощувати: 2000 р. – 0,587; 2008 р. – 4,526; 2009 р. – 4,600; 2010 р. – 4,200 млрд. дол. США [2].

Світова фінансово – економічна криза 2008 – 2010 рр. перемістила на другий план продовольчу кризу, яка вже охопила біля 40 країн Азії, Африки, Латинської Америки та загострила і без того складну ситуацію із забезпечення населення продовольством через

значне перевищення темпів зростання населення Землі в порівнянні з темпами зростання виробництва харчових продуктів.

Крім того, випереджувальні темпи зростання платіжоспроможного попиту населення на продукти харчування в порівнянні із їх пропозицією в наведених багатомільйонних країнах – Бразилії, Китаю, Індії та інших молодих індустріально розвинутих країнах, в яких проживає до 50% населення Землі порушили баланс у світовій продовольчій системі. Як відомо, попит, який перевищує пропозицію, призводить до підвищення цін, що підживляє процеси розвитку країн і сприяє зниженню темпів приросту виробництва сільськогосподарської продукції, особливо в економічно розвинутих країнах, які є основними її експортерами. При цьому світовий попит на продовольство буде завжди в оглядовій перспективі зростати у зв'язку із щорічним зростанням населення на 1,4%(80 млрд.) і приблизно на стільки ж щорічно зростає кількість голодуючих, що збільшується, а продуктів харчування – зменшується. До того ж підвищення цін на продукти харчування ускладнює проблему бідності, посилює соціальну напругу і розшарування суспільства.

В Римській декларації по всесвітній продовольчій безпеці від 13.11.1996р. визначено, що забезпечення продовольством не повинно використовуватись в якості важеля політичного та економічного тиску, разом з тим обмежена кількість країн – експортерів, у яких домінують економічно розвинуті країни, намагається вирішити цим шляхом своєї проблеми, що здійснюється за рахунок країн, які розвиваються, до яких відноситься 125 країн із населенням, що складає понад 78% світового. Продовольчі товари в найбільших об'ємах експортують США – 48млрд.дол., Голландія – 32млрд., Франція – 31млрд., Німеччина - 29млрд., Бразилія – 23млрд., Бельгія – 22 млрд., Іспанія – 21млрд. Канада – 19млрд. Україна експортувала продовольчих товарів у 2000р. – 1,58, 2008 р. – 11,28, 2009 р. – 9,8, 2010 р. – 10,2 млрд. дол., збільшивши експорт у 2010 р. у порівнянні з 2000 р. у 6,46 рази [2], що складає 33% експорту Франції і 35,2 %- Німеччини. В наведених країнах сільське господарство є надзвичайно важливим стратегічним ресурсом, в яких високий рівень інтенсифікації галузі і один працівник, наприклад, у США годує 80 осіб, Бельгії – 100, Канаді – 55, Голландії – 60, Німеччині – 50, Україні – 20 [3]. Китай, Індія та ряд інших країн у зв'язку із зростанням у них рівня життя в найближчому майбутньому вимушені будуть перейти до значних об'ємів імпорту продовольчих товарів і в першу чергу зерна. Крім того, на протязі

останніх 50 років відбувається поглиблення кризової ситуації із забезпечення населення продовольством: у 1950 – 1985рр. щорічний приріст продовольства в світі досягав 30 млн. т., у 1985 – 1995рр. – 12млн.т., у 2010 – 2030 рр. він складатиме не більше 9 млн. т.[3].

Ускладнення експортно–імпортних операцій на світовому ринку висвітлює ряд аргументів на користь того, що з методичної точки зору особливу увагу слід приділити формуванню таких складових як лібералізація, протекціонізм і економічна безпека, які з огляду науки, практики і державних органів управління серед числа інших належить до вагомих пріоритетів зовнішньої і внутрішньої економічної політики. Кожний із згаданих пріоритетів виконує специфічну функцію, хоча разом у просторі і часі вони діють як єдиний і цілісний методичний « трикутник», в якому абсциса, ордината і апліката виходять із однієї точки координат. Формування реалізації пріоритетів структурного переорієнтування економіки охоплює три етапи. На першому етапі необхідно досягти фінансової макростабілізації, зупинити процес падіння виробництва і забезпечити комплекс умов для економіки України і її зовнішньоекономічної складової із кризового стану. На другому етапі можлива активізація економічного розвитку, орієнтована на формування кількісних і якісних позитивних тенденцій за рахунок динамічної науково – технічної та інноваційної діяльності. На третьому етапі, тобто у відносно довгостроковій перспективі, можливе створення умов для саморозвитку національної економіки.

Як відмічалось вище, зовнішньоекономічна діяльність в останні роки зберегла негативні тенденції в експорті товарів, до яких відносяться переважно сировинна спрямованість експорту, деформована його структура, нерівномірне розміщення експортного потенціалу на території України. На зовнішню торгівлю впливали й такі несприятливі фактори як низька конкурентоспроможність значної частини підприємств в якісно нових умовах зовнішньої торгівлі у 2009–2010 рр., велика зовнішня заборгованість (понад 100 млрд. дол.), недієва система митного контролю, нерозвиненість інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності. Виходячи із необхідності з'ясування взаємозв'язку пріоритетів та висунення на перше місце економічної безпеки потреба визначити економічну і соціальну її сутність показники і параметри.

Продовольча безпека – це проблема національного життєзабезпечення всіх верств населення країни або спроможність

держави за будь – яких обставин гарантувати і забезпечувати в умовах глобалізації них процесів потреби населення у продовольстві на рівні науково – обґрунтованого споживання та відповідно до його платіжоспроможного попиту по відношенню до цін, що складаються на ринках продовольства. Продовольча безпека базується на таких вимірниках: критична межа імпорту продовольчих товарів має знаходитися на рівні 30%, перевищення вказаної межі викликає згортання власного виробництва і втрату продовольчої незалежності; достатність харчового раціону, показником критичної межі якого є 50% науково – обґрунтованої норми; межа енергетичної насиченості харчового раціону, яка за даними ВООЗ складає на рівні нижньої межі 1500 ккал на добу. За науково обґрунтованими нормами харчування енергетична цінність добового раціону складає 2800 – 3600 ккал, середнє споживання дорівнює 2100ккал. Важливим показником продовольчої безпеки є межа бідності, що вимірюється часткою середньодушового доходу на рівні 75% медіанних сукупних витрат на умовного дорослого.

Економічна безпека в умовах глобалізації – це здатність держави формувати механізм лібералізації і протекціонізму зовнішньоекономічної діяльності, з допомогою якого можна підтримувати стабільність експортно–імпортних операцій та позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу. Закономірно, що сутність економічної безпеки реалізується в системі пріоритетів. У зв'язку із зазначеним вище впливає необхідність реалізувати зовнішньоекономічні пріоритети в трикутнику: лібералізація, протекціонізм, економічна безпека. На підставі проведених нами досліджень можна стверджувати, що виваженість підходу до важелів лібералізації і протекціонізму зумовлює необхідність визначити безпечний або гранично – критичний рівень зовнішньоекономічної діяльності через відношення зовнішнього боргу до обсягів зовнішньоторговельного обороту, що об'єднує експорт і імпорт товарів. Зниження обсягів зовнішньоторговельного обороту нижче безпечного або гранично – критичного рівня зумовлює виникнення вірогідності внутрішньої фінансової кризи. Заходи з лібералізації стимулюють зростання обсягів експорту, надходжень інвестицій, а також активність інфляційних процесів. Заходи з протекціонізму стримують зростання обсягів імпорту, дестабілізують ціноутворення, запобігають валютній кризі залежно від країн світу, у тому числі України і її АПК відношення змінюються: зовнішнього боргу до

зовнішньоторговельного обороту – від 25 - 40% (по Україні за 2010 р. – 96%, що у три рази перевищує середні показники); обсягів експорту, що здійснюється в ліберальному режимі, до зовнішньоторговельного обороту – від 32 до 60% (по Україні за 2010 р. – 47%) і обсягів імпорту, що здійснюється в режимі протекціонізму, до зовнішньоторговельного обороту – від 68 до 40% (по Україні за 2010 р. – 53%). Виходячи з викладеного можна стверджувати, що безпека зовнішньоекономічної діяльності України у 2010 р. формувалася на 53% під впливом лібералізації і на 47% під впливом протекціонізму. Аналіз виробництва та експортно-імпортних операцій АПК України за 2000 – 2010 рр. і внутрішніх балансів основних харчових продуктів свідчить, що по виробництву та експортно-імпортних операціях по зернових, овочах, картоплі, плодах і ягодах, яйцях птиці, насінню соняшнику нарощуються як обсяги виробництва, так і їх експорт. Для забезпечення продовольчої безпеки по цукру з цукрових буряків його виробництво необхідно збільшити на 550 – 600 тис. тонн; виробництво м'яса – на 350 – 400 тис. тонн і молока – на 2 млн. т., виходячи з купівельної спроможності населення на сучасному етапі.

Викладений в статті процес взаємозв'язку лібералізації, протекціонізму та економічної безпеки виступає як методичний інструмент щодо розвитку зовнішньоекономічної діяльності, як засіб вирішення життєво важливих проблем внутрішнього і зовнішнього ринків. Вдосконалення зовнішньоекономічної політики потребує обов'язкового визначення взаємозв'язку пріоритетів у плані лібералізації і протекціонізму, а не окремого їх застосування, що призвело у 2010р. до викривлення економічної сутності пріоритетів та не виправданих багатомільярдних втрат при експорті зернових, включаючи гречку, експорт якої склав 52,8 тис. тонн по ціні 257 дол. за 1 т., що еквівалентно 2грн. за 1кг.

Література.

1. Паньков В. Мировая политика в условиях кризиса / В.С. Паньков – М., 2010. - С. 72.
2. Звіт про стан зовнішньоекономічних відносин в системі агро продовольчого комплексу України за 2000 – 2010 рр. - К.- 2000 – 2010 рр.
3. Алтухов А.И. Мировой продовольственный кризис: причины возникновения и проблемы преодоления. А.И. Алтухов// Економіка АПК. – 2010. - №6. - С. 145 -153.
4. Моніторинг економічного і соціального розвитку підприємств і організацій АПК за 1990 -2010 рр. – К. – 1990 – 2010 рр.